

Zrinjka Glovacki–Bernardi: *KAD STUDENT ZATRUDNI... Rasprava o rodnoj perspektivi u jeziku*, Alfa, Zagreb, 2008., 113 str.

Knjiga Zrinjke Glovacki–Bernardi »Kad student zatrudni... Rasprava o rodnoj perspektivi u jeziku« podijeljena je na četiri poglavlja. Moglo bi se reći i da je knjiga sastavljena od četiri teksta, budući da bi svako od četiri poglavlja knjige moglo funkcionirati i kao zaseban tekst. Ta su poglavlja: »Jezik i zbilja« (str. 7–27), »Jezik i kultura« (str. 27–45), »Jezik i žene – na primjeru njemačkoga govornog područja« (str. 45–67) i »O trudnom studentu, gospodama i gospodicama« (str. 67–107), a na kraju se knjige nalazi i popis literature (str. 107–112).

U početnome se poglavlju knjige, »Jezik i zbilja« (str. 7–27), propituje odnos jezika i ljudske egzistencije. Na samome se početku postavlja pitanje bi li ljudski bitak bio moguć bez jezika, te autorica u diskusiji ustvrđuje, nastavljajući se na misao Mislava Ježića, da je svim jezicima zajedničko da »riječu« otkrivaju svijet. Jezik kao ključ zbilje je jedan od provodnih motiva njemačke filozofije. Autorica se detaljnije osvrnula na Weisgerberovu filozofiju, koji u tradiciji Humboldta zadaću jezikoslovca vidi u istraživanju jezičnoga djelovanja u stvaranju kulture. Proces urječivanja (das Worten) svijeta jest oblik ovladavanja svijetom koji svakom čovjeku omogućuje njegov materinski jezik. Autorica kao drugi bitan element Weisgerberove koncepcije vidi svojevrstan jezični realizam, što je zapravo način ljudskoga ponašanja koji jezik i jezične činjenice uzima zdravo za gotovo, i odnosi se prema njima kao da su dio zadanih, nepromjenjivih postavki i raspoloživih sredstava za djelovanje u ljudskom životu.

Nadalje, svako se činjenje može smatrati spojem riječi i djela. Svako je djelovanje nužno upućeno na riječi što ga objašnjavaju i čine razumljivim. A dosljedno razdvajanje svijeta jezika i svijeta stvari nije moguće, ističe autorica. Iako je jezik, što je iz opisanih teza razvidno, nuždan preduvjet materijalne kulture, tehnike i gospodarstva, on je od osobitog značenja u području duhovnosti, religije, prava, znanosti i filozofije. Jezično djelovanje nije ograničeno na svoj vanjski, manifestirani oblik u govoru i pismu. Nastavljajući se upravo na Weisgerbera, autorica smatra da svako promišljeno djelovanje ima svoju jezičnu pozadinu. Jezik je tako djelatna snaga, a ne samo vanjski oblik ili dodatak.

Dobrim je dijelom 20. stoljeća pitanje odnosa jezika i zbilje bilo područjem bavljenja filozofije jezika. U tom kontekstu autorica se s osobitom pažnjom osvrnula na Franza von Kutschera, koji je odredio tri jezičnofilozofijska područja: gramatičke teorije, teorije značenja i odnos jezika i zbilje. U okviru filozofijske antropologije jezik se često promatrao kao *differentia specifica* čovjeka u odnosu na druga živa bića. U tom kontekstu se spominje problematizacija razdvajanja akustičkog materijala i smisla kao u Maxa Schelera, te se dodaje da se jasniji odgovori na neka slična pitanja često kriju u oralnim društvima, tj. društvima koja nemaju pisma, u kojima, kako navodi autorica, riječi ne referiraju nego su jedno sa svojim »referentima«. Schelerova je koncepcija, smatra auto-

rica, vrlo bliska Humboldtovu stavu o jeziku kao duhovnoj djelatnosti, ali je razlika u tome da za Schelera jezik u konačnici proizlazi iz neizmjernoga božanskog bića.

Za Humboldta je jezik duhovna snaga i kreativno načelo, a čovjek doživljava svoje okruženje isključivo preko jezika, te je on tvorbeni organ ljudskoga mišljenja. U tom smislu Humboldt ističe da je nepravedno ljudsko društvo vrednovati određujući kulturu kao polazište, jer se time zaboravlja ishodišna snaga jezika kojemu kultura zahvaljuje svoje postojanje. Iz te se ideje izvodi i immanentno nacionalni karakter jezika, te povezanost pojedinca s nacijom upravo preko jezika, koji kao duhovna snaga određuje svako mišljenje, osjećanje i htijenje. Slične ideje, navodi autorica, iznosi i Fichte; možemo dodati da su »Sprachnation« i »Kulturnation« upravo temeljni pojmovi srednjoeuropskoga shvaćanja nacije. Iako svaki jezik ima svoj svjetonazor, za Humboldta je podjednako zanimljiva i uloga jezika tako reći na mikrorazini, u intelektualnoj djelatnosti pojedinca. On smatra da intelektualna djelatnost, u potpunosti duhovna i unutrašnja, zahvaljujući glasu u govoru postaje izvanjska i prepoznatljiva za osjetila.

Autorica u nastavku komentira Hennigfeldovu interpretaciju ideje o jeziku kao svjetonazoru koja sadrži dva aspekta: 1. jezik čovjeku otvara čitavo područje njegovih spoznajnih mogućnosti, 2. zbog toga se javlja sumnja da posljedično jezik unaprijed ograničava našu spoznaju, pa i iskrivljuje stvarnost i istinu. Prema Hennigfeldu temelj Humboldtove jezične filozofije jest stav da se jezik ostvaruje samo u konkretnom pojedinačnom govorenju, što znači da pojedinac nije bespomoćno podložan moći naslijeđenog jezika nego svaki pojedinac i generacija mogu utjecati na jezik i mijenjati ga.

Cassirerovo se kritičko bavljenje Humboldtovom filozofijom jezika ističe kao jedno od važnijih i vrijednih pažnje. On je istraživao kantovske elemente u Humboldtovoj jezičnoj filozofiji, a veliku Humboldtovu zaslugu vidi u činjenici da je on kritičku filozofiju uveo u okvire jezične znanosti, usuglasio je i pomirio s problemskim područjem. Osim na njegovu ideju o jeziku kao instrumentu izgradnje predmetnoga svijeta, autorica se detaljno osvrnula i na Cassirerovo promišljanje moći koju čovjek jezikom dobiva nad stvarima, tj. nad objektivnom zbiljom, a samim time i nad sobom samim. Ističe se da je to moguće jedino činom simboličkog označivanja, te da je i svijet vlastitoga Ja i socijalni svijet taj koji se tek putem jezika otvara i jezikom osvaja.

Ludwig Wittgenstein, napominje autorica, ne dijeli stavove o odnosu jezika i mišljenja s ranije navedenim autorima, no u njegovoj koncepciji jezik ima središnju ulogu za bitak čovjeka i njegovo djelovanje. Wittgenstein jezik i djelovanje s kojim je isprepleten naziva dječjom igrom, a time želi naglasiti da je govorenje jezika dio nekog djelovanja ili nekog oblika života. Polazeći od svoje ideje da je ljudska bit skrivena te da se, kada pokušavamo razumjeti bit jezika, zapravo suočavamo s nečim što nije razvidno nego leži negdje ispod površine, Wittgenstein zaključuje da filozofija jezika može samo opisati, ali ne i objasniti.

Svoj kratki pregled filozofskoga bavljenja vezom jezika i zbilje autorica završava magijsko-religijskim aspektima vrednovanja jezika koje je proučavao Mircea Eliade, te zanimljivim primjerom Suzanne Scollon, koja se bavila feno-

menom uvođenja novih imena za prirodne fenomene starenja, pretilosti i menopauze, koji se u novije vrijeme u interesu farmakološke industrije deklariraju kao stanja bolesti. Autorica drži da je riječ o izuzetno uvjerljivom primjeru kako se jezikom utječe na zbilju.

Poglavlje »Jezik i kultura« (str. 27–45) počinje kratkim osvrtom na etimologiju riječi »Kultur« u njemačkome. Današnjem sadržaju toga višeznačnog izraza značajno su pridonijeli između ostalih Herder (u pogledu elementa historičnosti), ali i Kant. U pregledu aspekata koje značenje te riječi poprima u različitim filozofskim pristupima i tradicijama, autorica je posebno naglasila važnost kulture u europskoj prosvjetiteljskoj filozofijskoj misli 17. i 18. stoljeća. Tematizira se i tendencija uvođenja izraza »kulturoznanstvo« kao svojevrsne zamjene izrazu »Geisteswissenschaften« (u hrvatskome prevedeno sa »humanističke znanosti«), te se unutar toga područja razlikuje filozofijski i empirijski pravac. U kraćoj polemici o tome radi li se pri toj promjeni naziva samo o promjeni etikete, ili su razlozi funkcionalno utemeljeni, napominje se trajna skepsa prema uvođenju pojma kulturoznanstva, koje je izvor u neodređenosti pojma. Autorica opravdanost takve promjene vidi prije svega u interdisciplinarnosti znanstvenih područja kao što su kulturna antropologija, kulturna sociologija, kulturna povijest, etnologija, a svaka je od njih ustanovila vlastiti pojam kulture. I u tom se kontekstu, na 29. stranici knjige, prvi put spominju ženske studije. Zajedničko kulturoznanstvu i ženskim studijama su interdisciplinarna i transdisciplinarna perspektiva. Umjesto uobičajenih definicija roda, kulture ili prirode, čitatelja ovdje čeka područje gdje se stvari objašnjavaju prije svega umreženjima, metaforizacijama i kontekstualizacijama unutar cjelokupnoga sklopa kulture. Autorica napominje da se pritom ne radi o nekoj zasebnoj antropologiji ženskoga, već o konfiguracijama »muškosti« i »ženskosti« što reprezentiraju kulturne sustave. Kultura shvaćena kao normativni sustav bila je karakteristična za samopotvrđivanje građanstva u 19. stoljeću, a posljedica je toga da je kultura ostala elitističkim dobrom srednjeg i visokog sloja društva sve do 60-ih godina 20. stoljeća, kada počinje razgradnja takvog normativnog sustava. Jedan je od razloga za promjenu paradigme u razumijevanju kulture upravo novo određenje odnosa među spolovima koje je u nekoliko generacija temeljno izmijenilo zapadnjačko društvo. Autorica time stavlja nešto što se laiku može učiniti posljedicom u ulogu uzroka korjenitih promjena zapadnjačke kulture. Iz novog poimanja kulture izvodi se i nova uloga humanističkih znanosti. One više nisu sredstvo posredovanja kulturnog nasljeđa, već je njihova uloga propitivanje tradicionalnog kulturnog kanona, promišljanje nasljeđa kako bi se ti kanoni proširili, razgraničili, ali u danom slučaju poništili. Autorica se osvrnula i na poimanje kulture Winfrieda Nötha koji, polazeći od Cassirerove koncepcije, kulturu vidi kao jednu od temeljnih antropoloških struktura koja podrazumijeva samodisciplinu i potiskivanje nagonске prirode. Osim toga, prikazano je i ekstremno proširenje pojma kulture u filozofiji Bernharda Waldenfelsa, te ideje o povezanosti i međudjelovanju jezika, društva i kulture u djelima M. A. Hallidaya i B. L. Whorfa.

Ključnim teorijskim konceptom u istraživanju jezika u kulturi i društvu autorica smatra koncept jezične zajednice, no on nije fokusiran na skupine koje

govore istim jezikom, već je temelj ideja da jezik predstavlja, utjelovljuje, konstruira i konstituira smisleno sudjelovanje u određenom društvu i kulturi. U tom se kontekstu razlikuju dvije perspektive:

1. analiza i opis lingvističkih, semantičkih i konverzijskih obilježja kao stabilnih indikatora neke jezične zajednice
2. jezik kao sredstvo reprezentiranja i konstrukcije identiteta i međudnosa u zajednici.

U nastavku se problematiziraju neka antropološka objašnjenja jezične zajednice, te se spominje i primjena principa ekologije na međudnosa jezičnih zajednica, što je postalo aktualno u 70-im godinama prošloga stoljeća. Tu se spominju ideje Hymesa, Greenberga i Goodenougha. Iz navedenog pregleda izvodi se teza da opis jezičnih promjena treba razumijevati kao opis kulturnih promjena u smislu promjena u kognitivnom i socijalnom sustavu neke ljudske zajednice, a jedna je od temeljnih zadaća kulturoznanstva razumijevanje međudnosa između kulture i jezičnoga djelovanja, čime se izravno uspostavlja veza između suvremenog kulturoznanstva i humboldtovskog nasljedja.

U sklopu te teme autorica se ciljano osvrnula i na pitanje njege jezika u određenoj kulturi. Ističe se da zadaća lingvistički utemeljene kritike jezika ne bi trebala biti izravno i neposredno mijenjanje jezičnoga djelovanja i drugoga socijalnog djelovanja govornika, nego je njena funkcija prije svega posrednička, navesti na razmišljanje o uporabi jezika, utjecati na »jezičnu svijest«, te time potaknuti promjenu jezičnog djelovanja. Cilj je kritike, piše autorica, zahtjev za promišljenom uporabom jezika svih govornika. Društvenu funkciju lingvistike autorica također vidi kao posredničku. Naglašava se da ona mora biti afirmativna i prije svega posredovati u razvijanju razumijevanja za jezična pitanja.

S područjem jezične kulture usko je povezana i jezična politika i jezično planiranje. No autorica podsjeća da su političko i jezično djelovanje suprotstavljene. Načelo korisnosti u jeziku razlikuje se od načela interesa u politici, jer se kroz dijalog prenosi na grupu kada su sudionici dijaloga jedinstveni u stavu o korisnosti razgovora. Sustavna briga o vlastitom jeziku pokazuje stupanj razvoja društva, te stoga autorica jezičnu politiku vidi kao iznimno važan dio obrazovnog sustava. S time je povezan razvoj novih komunikacijskih tehnologija, ali i novosti koje nam donosi Europska Unija, prije svega višejezičnost i više-kulturnost. U sklopu prikaza svrha i aspekata jezične politike, autorica spominje jednu od Preporuka Ministarskog odbora Vijeća Europe iz 1990., kojom se od zemalja članica traži da potiču neseksistički jezik, rodno nemarkiran. Autorica u tome vidi primjer krajnje uloge jezične politike i bavljenja jezikom – nakon što su riješena temeljna pravopisna, gramatička i stilistička pitanja, jezične je norme potrebno rješavati daljnjim društvenim posredovanjem uz pretpostavku određenja ciljnih grupa za predložene jezične modele. Planiranje je jezika postupak osposobljavanja nekog idioma za javno komuniciranje i ono predstavlja osnovno lingvističko sredstvo provođenja jezične politike.

U nastavku se propituje povezanost jezične kulture, jezične politike i planiranja, te se predlažu neke smjernice. Jezičnu kulturu autorica poima kao utjecaj društva na jezik, ne samo na standardni, već se taj utjecaj mora ostvari-

vati u svim varijetetima nekoga konkretnog jezika, znači i u regionalnim govorima i narječjima. Na kraju ovoga poglavlja spominje da je već tradicionalno jezikoslovno istraživanje ustanovilo da postoje sociokulturne i jezične diferencijacije uzrokovane spolom, te se navode primjeri za sve jezične razine. Posebno je zanimljiv primjer o poteškoćama s kojima se susreću mlade Japanke koje se nalaze na rukovodećim pozicijama.

U poglavlju »Jezik i žene – na primjeru njemačkoga govornog područja« (str. 45–67) autorica polazi od teze da socijalna struktura utječe na jezik i da uporabni obrasci koreliraju sa socijalnim atributima, pa tako i rodnom, te dodaje da je svako društvo odgovorno za svoj jezik, a ustrajanje na lingvističkoj akciji odnosno jezičnoj prilagodbi nužno je u onim područjima gdje jezična formulacija može izravno uvjetovati stvarnu diskriminaciju. To se pokazuje na primjeru nastojanja tzv. Novog ženskog pokreta koji je nastao krajem 70-ih godina prošloga stoljeća u Saveznoj Republici Njemačkoj. Tim je pokretom počelo intenzivno istraživanje odnosa između jezične uporabe, roda i moći, ali i zahtjevi za promjenama temeljeni na analizama, kritici i rezultatima nove lingvističke poddiscipline – feminističke lingvistike. Borba za ravnopravnost spolova time postaje i jezikoslovna zadaća.

Slijedi pregled nekih jezičnih rješenja za rješavanje navedenih problema, prije svega u pravnom diskursu, npr. atributna uporaba pridjeva za žensko i muško, uporaba poimeničenih pridjeva i participa gdje bi se obilježje roda sasvim prenijelo na uporabu člana. Autorica ističe da se jezična kritika temeljila na tezi da je dotadašnja uporaba jezika simptomatična, a po nekima i uzročna za podređeni položaj žena u društvu. Opisuju se i komentiraju primjeri donošenja zakona u njemačkim zemaljskim zakonodavnim tijelima i reakcije javnosti na njih. A one su u početku bile obilježene ironijom i sarkazmom. 1991. godine njemačka savezna vlada prihvaća odluku saveznog parlamenta o izbjegavanju rodno specifičnih naziva te autorica daje kratak opis pravnih i političkih mehanizama kako je do takve odluke došlo. Posebno je zanimljiva bila situacija u Švicarskoj, gdje su žene dobile pravo glasa tek 1971., a glavni je argument onih koji su ženama osporavali to pravo bio doslovno shvaćanje teksta švicarskoga Ustava, koji propisuje pravo glasa za osobe obilježene imenicom muškoga roda »der Schweizer«. Autorica se osvrnula i na pravopisno rješenje s pisanjem velikoga I, koji u jednom obliku ujedinjuje muški i ženski oblik, npr. HörerInnen, koji se ustalio u nekim tekstnim vrstama, i to čak u jednini. Zasluga je feministica u ovim nastojanjima, smatra autorica, da su diskriminaciju analizirale strukturalno, a strukture u pozadini raskrinkale kao patrijarhalne. U svom opisu osnovnih smjernica feminističke lingvistike autorica razlikuje dva velika područja istraživačke djelatnosti:

1. Područje jezičnoga sustava u kojem se istražuju seksistički elementi, dakle kritički se promatraju i analiziraju unutarsistemske strukture na području gramatike, morfologije i leksika. Iz takvih analiza proizlaze primjerice i rasprave o rodno primjerenim nazivima za osobe i zanimanja.
2. Istraživanje rodno tipičnog jezičnog ponašanja u konkretnim komunikacijskim situacijama.

Autorica se kratko osvrnula i na činjenicu da je u angloameričkom govornom području izraz »gender« do 60-ih godina 20. stoljeća označavao samo rod, dok u 80-ima postaje analitička kategorija koja odvaja spol od njegova »prirodnog reda« i u prvi plan stavlja odnose društvene moći. Na taj se način pokušava razotkriti implicitna odnosno eksplicitna marginalizacija žena u kulturnim odnosima. Na kraju ovoga poglavlja pružen je prikaz recentnih istraživanja s tog područja iz različitih kulturnih krugova.

Poglavlje »O trudnom studentu, gospodama i gospodicama« (str. 67–106) počinje opisom tematskog kruga prvoga ženskog časopisa u Hrvatskoj (iz 1840. godine), a navode se još neki primjeri koji pokazuju da je 19. st. svakako bilo vrijeme velikih razlika u shvaćanju rodnih identiteta. S jedne se strane u javnosti već manifestira potreba za ravnopravnošću žena, s druge se pak ni liberalnije žene ne usude kročiti izvan stereotipnih predodžbi o ulozi žena u društvu. Autorica emancipacijska nastojanja pozicionira s obzirom na društvenopolitička kretanja srednje Europe u to doba. Težište je ženskih nastojanja u 19. stoljeću u Hrvatskoj na pravu na obrazovanje kako bi se postigla ekonomska nezavisnost. Autorica pruža pregled razvoja ženskog obrazovanja u 19. st., potkrepljujući svoje teze izvacima iz novina, političkih programa, popularnoznanstvenih studija. U svemu tome se pojava prvih rasprava o »ženskom pitanju« u jeziku, primjerice o razlikovanju muških i ženskih oblika prikazuje kao u neku ruku logični nastavak emancipacijskih nastojanja. U toj se tradiciji spominju primjeri načelnih jezikoslovnih stavova Mate Hraste, Zlatka Vincea, ali i manje poznata konkretna rješenja Ivana Scherzera u rječniku »Kroatisch–Serbisch–Deutsch und Deutsch–Kroatisch–Serbisch« koji je bio u uporabi u školama u tridesetim godinama prošloga stoljeća. On konzekventno provodi uporabu muško–ženskih ekvivalenata, pa ipak i tu ima odraza još uvijek živih rodnih stereotipova, za koje autorica navodi primjere.

Autorica je prikazala i pojavu organiziranog okupljanja žena, i to pod okriljem Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, kao sekcije Sociološkog društva Hrvatske, a aktivnosti su bile usmjerene prvenstveno na djelovanje u medijima i podizanje feminističke svijesti, uz sukobljavanje s partijskim ideolozima. Autorica napominje kako sustavno istraživanje skupine pod nazivom »Žena i društvo« predstavlja znanstvenoistraživački deziderat. Slijedi prikaz kraće povijesti ženskih inicijativa – od Ženske grupe Trešnjevka, do grupe B. a. B. e., uz autoričin komentar da se u novije vrijeme interesi sve više okreću sistematiziranju znanja kao temelja za razne vidove ženskih ili rodnih studija. Međutim, autorica citirajući Đurđu Knežević, ističe da je feministički aktivizam doduše nabujao i dobio na prostoru, ali da s druge strane više nego ikada nedostaje strategijskih debata i politike koja propituje temeljne vrijednosti društva i sustava ili se ona svodi na zaštitne mjere, koje su toliko ograničene da sustav ostavljaju netaknutim. Aktivizam je tako atomiziran i ograničen na trenutno iskazane poteškoće. Problematika neadekvatne brige o jeziku nadilazi sferu feminističkoga interesa, a u tom kontekstu autorica spominje i Augusta Kovačeca, koji u svojoj raspravi »Hrvatski jezik i Europa« iz 2006. godine kritički prosuđuje da je u Hrvatskoj briga o standardnom jeziku ostala na rubu javnoga i službenog interesa, dok uljudene europske države vode sustavnu brigu o vlastitom jeziku.

Autorica se kratko osvrnula na ustavno zajamčena prava o ravnopravnosti spolova – članak 3 i članak 14 Ustava Republike Hrvatske. Zanimljivo je međutim da u zakonskim tekstovima gotovo da i nema ravnopravnog tretiranja spolova na razini teksta. Argument kojim bi se to moglo obraniti jest da se hrvatsko pravo temelji na načelima rimskoga prava, što u području građanskoga prava određuje da navođenje muškoga roda u nekoj odredbi zapravo podrazumijeva oba roda. Međutim, autorica smatra da je krajnja posljedica toga podrazumijevanje muškoga kao prototipnog predstavnika vrste. Argument da je generički maskulinum neutralan u pogledu semantičke markiranosti nije održiv ako se uzme u obzir čitav opseg zakonodavnih tekstova i postupaka, a primjeri potencijalnih izvora nesporazuma predstavljeni su i prokomentirani u knjizi. Iako se u javnosti sporadično upozorava na to od strane pravobraniteljice za ravnopravnost spolova i Ženske mreže Hrvatske, autorica ističe da u postupku donošenja zakona u tom smislu nema bitnih pomaka. Pa ipak, u novije se vrijeme može primijetiti veća osjetljivost na rodnu perspektivu u jeziku u medijima, što je pokazala analiza uporabe ženskih oblika imenica poput *vojnkinja*, *liječnica*, *inženjerka*.

Na kraju je prikazano istraživanje studenata četvrte godine germanistike u sklopu lingvističkoga seminara »Sociolingvistika«, vezano uz stavove i percepciju oslovljavanja ženskih osoba sa »gospodice« i »gospodo«, te dva primjera iz svakodnevnoga života koji oslikavaju povezanost oblika oslovljavanja i (doživljene) socijalne uloge ženske osobe.

Zaključno autorica ponovo uvodi pojam identiteta kako bi zaokružila opisane primjere. Ako se identitet definira kao jezična konstrukcija pripadnosti jednoj ili više socijalnih grupa ili kategorija (kako ga definira Kroskriky), oslovljavanje dobiva važno mjesto u komunikacijskoj praksi. Njome se ne definira samo položaj pojedinke (zanimljiva je slučajnost da se na ovome mjestu oglasila Microsoftova provjera pravopisa i ponudila autoru ovoga teksta *pojedince*, *pojedince* i *pojedine* kao alternativu pojavnici *pojedinke*) ili pojedinca u skupini, već i skupina sama. Pojedinke i pojedinci, međutim, kao socijalna bića s obzirom na raznovrsnost svoga socijalnog djelovanja posjeduju čitav niz različitih identiteta, a »muški« i »ženski« identitet i njihovi međuodnosi smatraju se kulturnosocijalnim i povijesno uvjetovanim konstruktom koji samim tim podliježe mijenama.

Autorica spominje Waldenfelsovu usporedbu političke i spolne korektnosti – i kod jedne i kod druge mora se paziti da se sve učini ispravno, a svejedno uvijek nešto ispadne krivo. No, u našoj je moći učiniti nešto. Čovjek nije bespomoćno podložan moći naslijeđenoga jezika, nego svaka generacija i svaki pojedinac ima šansu utjecati na jezik i mijenjati ga, jer njime, na kraju krajeva, utječemo na druge ljude i svoju okolinu. Stoga ova knjižica završava mišlju da je dužnost svakoga poticati na promišljenu uporabu jezika svih govornika.

Iako je riječ o obujmom manjem djelu, autorici je svakako stalo pružiti, kao što piše prof. emeritus Viktor Žmegač u recenziji knjige, *što obuhvatniju jezikoslovnu i kulturnopovijesnu osnovu* u opisu fenomena. Autorica se zadržala na idejnim začetnicima modernih pristupa jeziku (Humboldt, Whorfu, Wittgensteinu), ali se spominje i njihov kontinuitet i suvremeni nastavljajući (Dunbar,

Pinker). Knjižica *Kad student zatrudni* jest djelo o jeziku u najširem smislu riječi. Ona je nešto što je u ovome trenutku za lingvistiku kao područje ljudskoga djelovanja možda i neophodno – knjiga koja pokazuje kako lingvistika u širem kontekstu može pridonijeti sagledavanju relevantnih društvenih problema i igrati važnu ulogu u njihovu rješavanju. Jezikoslovlje u tome može imati s jedne strane savjetodavnu ulogu u smislu isticanja važnosti promišljene uporabe jezika, ali i ulogu metodološkoga sredstva u proučavanju kulturne podloge jezičnih fenomena i jezične podloge kulturnih fenomena.

Kristian Novak